

JONAS NEKRAŠIUS

FOTOGRAFIJOS RAIDA ŠIAURĖS LIETUVOJE (XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje)

Fotografijos pradžia – 1839 m. sausio 7 d., kai Prancūzijoje buvo paskelbta apie Luji Žako Mandė Dagerio (Louis Jacques Mande Daguerre, 1789–1851) sukurtą vaizdų fiksavimo sidabro plokštėse būdą ir pirmąjį patvarų atvaizdą sidabro plokštelėje, padengtoje sidabro jodidu (dagerotipija).

Apie L. Ž. M. Dagerio išradimą Lietuva, tuomet buvusi Rusijos imperijos sudėtyje, sužinojo iš 1839 m. vasario 14 d. Vilniaus laikraštyje „Kurier Litewski“ išspausdinto straipsnio¹, o tų pačių metų vasaros pabaigoje buvo padarytos ir pirmosios dagerotipinės nuotraukos, dar vadinamos „veidrodiniais gyvenimo paveikslėliais“, seniausios ne tik Lietuvoje, bet, ko gero, ir gretimose šalyse².

Fotografijos istorija Lietuvoje prasidėjo 1839 m. Verkių dvare. Architektas Boleslovas Podčasinskis (B. Podczaszynski), 1839 m. vasarą su tėvu architektu Karoliu Podčasinskiu dalyvavęs Verkių dvaro rekonstravimo darbuose, savo prisiminimuose rašo, kaip šio dvaro savininko kunigaikščio Liudviko Vitgenšteino (Liudwig Sayn-Wittgenstein) vaikų gubernantas su dagerotipine kamera fotografavo rūmus³. Šie dagerotipai su rekonstruojamų Verkių rūmų vaizdais, ko gero seniausi ne tik Lietuvoje, bet ir gretimose šalyse. Šiaulių „Aušros“ muziejus turi dagerotipų ir ferotipų kolekciją, kurių fotografai yra nežinomi. Seniausio dagerotipo data nurodyta 1854 m.

1843 m. ilgesniam laikui Vilniuje buvo apsistojęs keliaujantis dagerotipininkas K. Ziegleris. Tais pačiais metais į Vilnių atvyko Leonas Ginzburgas iš Berlyno, tačiau dagerotipija paplito tik 1854–1855 metais. 1863 m. pradžioje Vilniuje jau buvo 8 fotografijos paviljonai, darantys portretus; fotografija pradėta naudoti teismo praktikoje. 1864 m. Vilniaus observatorijoje buvo įrengtas fotoheliografas ir pradėta sistemingai fotografuoti Saulę. Buvo taikoma naujausia fotografavimo technologija – sausojo kolodijaus plokštelės.

1854 m. Berlyno fotografas Otas Noišaferis (Otto Neuschafferis) dirbo Kaune.

Įsimintina ir tai, kad antrasis po Vilniaus Lietuvos miestas, kuriame nuolat įsikūrė fotografai, buvo Telšiai. Čia dar 1860 m. rugpjūtį fotoateljė atidarė vietinis laikrodininkas Chaimas Oremovas Arensonas. Jo ateljė veikė ir po 1867 m.⁴.

Prie fotografo J. Kinčino namų. Vieکشniai. Šiaulių aps. Jono Kinčino nuotrauka 1930

Pirmųjų fotografų Lietuvoje veiklą nereguliavo jokios specialios taisyklės ar nuostatai. Tik 1862 m. įsigaliojusius naujoms spaudos įmonių priežiūros taisyklėms, fotoateljė veikla netrukus buvo prilyginta spaudos įmonių – spaustuvių, litografijų, knygynų, raidžių liejyklų ir pan. – veiklai. Nuo tada archyvuose

atsiranda daugiau dokumentų apie fotografijos dirbtuvių steigimą, savininkų keitimąsi, kitus pertvarkymus. Čia taip pat yra medžiagos apie fotografų profesinę karjerą, luomą, tautybę, mokymąsi, ryšius su kitais fotografais ir kt. Nuo 1870 m. vidaus reikalų ministras įpareigojo gubernijas kasmet siųsti žiniaraščius apie jose veikiančias spaudos įmones, taigi ir apie fotoateljė⁵ (4). Šie sąrašai suteikia daug informacijos apie fotografijos raidą Lietuvoje.

Po 1863 m. sukilimo rusų valdžia įvedė įvairiausių suvaržymų: nuo 1863 m. liepos mėnesio general-gubernatoriaus M. Muravjovo-Koriko įsakymu Lietuvoje buvo sustabdyta visų spaustuvių, litografijų, knygynų ir fotoateljė veikla, atlikta jų revizija ir nutarta leisti joms veikti tik įsitikinus savininkų politiniu patikimumu bei jiems sumokėjus didžiulius užstatus. Fotografuoti galėjo tik lojalūs režimui asmenys, gavę specialius leidimus ir sumokėję 200 rublių užstatą. Norintysis profesionaliai ar mėgėjiškai fotografuoti turėjo gauti specialų gubernatoriaus pažymėjimą. Jis buvo išduodamas tik lojaliems režimui asmenims. Iki 1868 m. fotoateljė savininkai dar turėjo sumokėti kelių šimtų rublių užstatą bei pateikti patikimų piliečių laidavimo raštus. Tokie pažymėjimai leido fotografuoti tik portretus dirbtuvėse. Norėdamas fotografuoti gamtos vaizdus ar net dideles žmonių grupes, fotografas turėjo gauti dar vieną specialų leidimą⁶. Suprantama, visi tie draudimai labai suvaržė fotografijos plėtrą, todėl tiek mažai tėra to laikmečio Lietuvos vietovių vaizdų.

Daugiau kaip prieš 140 metų Šiauliuose pradėjo kurtis pirmieji fotografai, steigti pirmosios fotoateljė. Fotografija, arba šviesodailė, Šiauliuose tapo žinoma dar prieš 1863 metus. Palyginti ankstyvą fotografijos atsiradimą Kauno gubernijoje ir Šiaulių krašte lėmė svarbūs keliai, jungę Varšuvą, Karaliaučių, Berlyną, Rygą, ir tai, kad didžiuosiuose miestuose gyveno gana daug gyventojų ir fotografai galėjo pragyventi iš savo amato.

Kauno apskrities archyve rasti dokumentai, Dainiaus Junevičiaus⁷ bei šio straipsnio autoriaus tyrinėjimai patvirtina, kad pirmieji fotografai, nuolat dirbę Šiaulių krašte ir Šiauliuose, buvo Abelis Girša Chackelis Eidelšteinas (leidimas Nr. 9954, išduotas 1863 m. spalio 30 d.) ir Mortchelis Karpesas (leidimas Nr. 6714, išduotas 1864 m. gegužės 29 d.).

1863 m. revizijos Kauno gubernijoje duomenimis, Kaune ir Šiauliuose buvo po dvi fotoateljė, o Panevėžyje bei Telšiuose – po vieną⁸.

Lietuvių fotografija skynėsi kelią ir į pasaulį. 1900 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje (Trokadero muziejuje) eksponuota per 200 lietuvių fotografų nuotraukų (Povilo Višinskio, Prano Mašioti ir kitų). JAV lietuvių kultūros veikėjas, kunigas Antanas Milukas išleido šios ekspozicijos albumą „Albumas lietuviškos parodos Paryžiuje, 1900 metuose“ (Plymutas, 1902 m.), apdovanotą šios parodos aukso medaliu. Po 1863 m. sukilimo tai pirmas atvejis, kai fotografija vėl priminė lietuvių tautos viltį būti nepriklausomai, puoselėti savo kultūrą⁹ (8).

FOTOGRAFIJA KAI KURIUOSE ŠIAURĖS LIETUVOS MIESTUOSE IR MIESTELIUOSE (XIX a. pab. – XX a. penktajame dešimtmetyje)

Šiaurės Lietuvos miestuose ir miesteliuose pirmieji fotografai pasirodė XIX a. septintajame dešimtmetyje. Juos galima suskirstyti į profesionalus (turėjo ateljė ir fotografija jiems buvo amatas bei pragyvenimo šaltinis) ir mėgėjus (dažniausiai fotografavo savo malonumui). Pastarieji neturėjo atitinkamo leidimo verstis šiuo amatu. Be ateljė dirbusių profesionalų ir mėgėjų, buvo ir laisvo verslo fotografų. Jie namie turėjo įsirengę laboratorijas ir atlikdavo įvairių asmenų, įstaigų, organizacijų užsakymus bei patys siūlydavo savo paslaugas keliaudami iš kaimo į kaimą, iš miestelio į miestelį.

Vargu ar XX a. pirmosios pusės mažų miestelių fotografai galėjo išmaitinti šeimą versdamiesi vien fotografo amatu. Dažniausiai jie mokėjo po kelis amatus. Provincijos fotografijos ateljė buvo nedidelės, paprastai jų savininkai turėdavo vieną aparatą, kuriuo darydavo tik portretines nuotraukas. Šių ateljė darbo apimtys buvo mažos. Todėl kai kurie fotografai, pritrūkę užsakymų, keliaudavo iš vienos vietos į kitą. Kai kurie krašto fotografai iki 1945 metų savo fotografijas žymėdavo spaudais, įspaudais, lipdėmis ar kitokiais ženklais. Galima paminėti dabartinėje Šiaurės Lietuvos teritorijoje nagrinėjamoju laikotarpiu veikusias šias svarbesnes fotoateljė ir dirbusius fotografus bei fotomėgėjus.

AKMENĖS KRAŠTE

Čia fotografų atsirado po Pirmojo pasaulinio karo. Apie 1936 m. Akmenėje fotografavo L. Mikalauskas (naudojo dviejų eilučių ovalo formos linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje buvo užrašyta „Fotografas“, o apačioje fotografo pavardė „L. Mikalauskas“) ir K. Ramanauskas; Papilėje – A. Atkočiūnas, S. Vaitkevičius – 1919 m. (naudojo trijų eilučių, ovalo formos linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „Fotografija“, centre retintu šriftu didžiosiomis raidėmis fotografo pavardė – „S. VAITKEVIČIUS“, apačioje – „Papilė“), vėliau fotografavo Jonas Sinkevičius (naudojo kelių tipų spaudus. Trijų eilučių, stačiakampio formos linija apibrėžtą spaudą: viršuje užrašyta smulkesniu šriftu „Fotografija“, viduryje – autoriaus pavardė „J. SINKEVIČIUS“, apačioje – „Papilė“. Kitą trijų eilučių stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžtą

spaudą, kurio viršuje užrašyta „Foto“, antroje eilutėje didžiosiomis raidėmis – fotografo pavardė „J. SINKEVIČIUS“, apačioje – „Papilė“), Leonas Linkus – apie 1935–1938 m.; Viekšniuose – R. Žukauskas turėjo fotoateljė „Svajonė“; 1920–1940 m. Viekšniuose dirbo Jonas Kinčinas (1900–1967). Jo palikimą sudaro apie 5000 stiklinių negatyvų, datuotų 1925–1940 m. Dalis jų neišliko, kitus apgadino netinkamas saugojimas ir laikas. Šis fotografas naudojo dviejų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta „FOTO JONO KINČINO“, antroje eilutėje – „Viekšniai Dariaus ir Girėno g. 22“).

BIRŽŲ KRAŠTE

Biržų krašte pirmieji fotografai pradėjo dirbti XX a. pradžioje, prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Apie 1903 m. Biržuose fotografavo Ana Elcha Cygan, Morducho d. 1903 m. ji išvyko į Žiežmarius. Vyras Leiba Cygas taip pat buvo fotografas. Turėjo Kauno gub. 1903 03 07 išduotą leidimą Nr. 2825 fotografuoti Kauno gub., Panevėžio apskr., Biržuose. Fotografavo Žiežmariuose (leidimas Nr. 2047 išduotas 1904 0210). Leiba Cygas 1904 m. rugsėjo mėn. prašė leidimo fotografuoti Šeduvoje.

Apie 1905–1920 m. Biržuose fotografavo ir B. Michelsonas. Jis nuotraukas žymėjo trijų eilučių neapibrėžtu spaudu: pirmoje eilutėje užrašyta „B. Michelsono Fotografija“, antroje eilutėje smulkesniu šriftu – „Biržai, Ligoninės g-vė 1 nr.“, trečiojoje – „Reg. Nr. __“. Be to, kai kurių jo nuotraukų apatiniame dešiniajame kampe aptinkame įspausą dviejų eilučių, neapibrėžtą reljefinį įspaudą, kurio pirmoje eilutėje nurodytas fotografas – „B. Michelsonas“, o antroje – vietovė „Biržai“.

Apie 1906 m. Biržuose dirbo G. A. Šneideris.

Ypač daug fotografijos srityje nuveikė Biržuose nuo 1920 iki 1948 m. dirbęs žymus fotografas ir fotoplokštelių gamintojas Petras Ločeris (1892–1973). Prieš tai jis 1913–1914 m. fotografavo Nemunėlio Radviliškyje (turėjo trijų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą: viršuje užrašyta „FOTOGRAFIJA“, viduryje didžiosiomis raidėmis retintu stambiu šriftu – „P. LOČERIO“, apačioje smulkiu šriftu – „Biržai, Pasvalio g. 41 Nr. Tel. 181“). Be to, kai kurių jo studijoje darytų nuotraukų apačioje, dešinėje pusėje aptinkame reljefinį įspaudą: „Fot. P. Ločeris BIRŽAI“). P. Ločeris prieškariniu vieninteliu Lietuvoje gamino fotoplokšteles „Aušra“. Išvengęs tremties, P. Ločeris 1948 m. persikėlė į Vilnių, dirbo Lietuvos kino studijoje, Dailės institute, buitinio aptarnavimo kombinate. Mirė 1973 m. lapkričio 24 d. Vilniuje, palaidotas Biržuose¹⁰

Apie 1931 m. Biržuose dirbo fotografė J. Markevičiūtė-Vaitaitienė (naudojo trijų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje smulkiu šriftu užrašyta fotografės pavardė „J. Vaitaitienės“, antroje eilutėje didžiosiomis raidėmis stambiu šriftu „FOTOGRAFIJA“, o trečiojoje eilutėje – „Biržai, Vytauto g-vė 16“). Prieškariu Biržuose fotografavo V. Bortkevičiūtė. Apie 1932 m. ji naudojo dviejų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis retintu šriftu užrašyta „FOTO V. BORTKEVIČIŪTĖS“, antroje – „BIRŽAI“).

Apie 1940 m. Biržuose fotografavo I. Šochenas, J. Dambrauskas (naudojo trijų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta „Fotografas“, antroje eilutėje – autoriaus pavardė „J. Dambrauskas“, trečiojoje – „Biržai“), fotografas mėgėjas K. Vaičiulėnas, karininkas Jonas Kulbis. Kupreliškyje (Apaščia) fotografavo R. Paliulionis. Nemunėlio Radviliškyje – M. Varkulis (apie 1922 m.), J. Samulis, J. Dambrauskas.

Nuo 1921 m. iki 1944 m. ir nuo 1945 iki 1970 m. Vabalninke fotografavo žinomas tarpukario provincijos fotografas Juozas Daubaras (1895–1982), gimęs Vabalninko valsčiaus Remeikių kaime. J. Daubaras buvo vadinamas Vabalninko metraštininku. Apie savo kelią į fotografiją J. Daubaras savo atsiminimuose rašė: „1921 m. Lietuvos emigrantai, gyvenantys JAV, pradėjo susirašinėti su giminėmis Lietuvoje. Pažadavo giminių nuotraukų. Pajutau, kad Vabalninko apylinkėms reikia fotografo.“

Nusipirkau kasetinį medinį fotoaparatus ir pradėjau fotografuoti. Įsigijau specialios literatūros, medžiagų, chemikalų. Viskas tada buvo labai brangu, todėl verstis buvo nelengva. <...>

Mylėjau savo kraštą, todėl (nors tėvai, broliai ir sesuo gyveno Amerikoje) iš Lietuvos nė nemaniau išvažiuoti. Stengiausi įsigyti gerų darbo instrumentų, sąžiningai atlikti darbą, visuomet ištesėti žodį. Priėjau prie išvados, kad fotografija turi būti ne tik ryški, bet ir gili bei perspektyvinė. Su didelės šviesos ir trumpo fokuso aparatais niekuomet nepadaroma gerų nuotraukų. Fotografavau ne tik žmones, bet ir miestelį, jo apylinkes. Nuotraukose stengiausi pavaizduoti Vabalninko krašto gyvenimą“.

J. Daubaras nuotraukas žymėjo dviejų tipų autorinėmis žymėmis: spaudais fotografijų nugarėlėse ir reljefiniais įspaudais. Aptinkami kelių tipų spaudai. Vienas jų trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtas spaudas: viršuje užrašyta „FOTOGRAFIJA“, centre retintu šriftu fotografo pavardė „J. DAUBARO“, apačioje – „VABALNINKE“. Kito trijų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžto spaudu viršuje yra retintu mažiausiu šriftu užrašas „FOTO“, viduryje – autoriaus pavardė „J. DAUBARO“, o apačioje – „VABALNINKE“. Fotografas naudojo ir dviejų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis stambiu šriftu užrašyta fotografo pavardė „Fot. J. DAUBARAS“, o antroje

eilutėje smulkesniu šriftu – „m. Vabalninkas“. Be to, kai kurių nuotraukų apatiniame dešiniajame kampe aptinkame įspaustus reljefinius įspaudus. Jų taip pat buvo keletas. Vienas – trijų eilučių, stačiakampio formos linija įrėmintas reljefinis įspaudas analogiškas jau aprašytam spaudui, kitas – dviejų eilučių, neapibrėžtas reljefinis šiek tiek patemptu į aukštį šriftu įspaudas, kurio pirmoje eilutėje buvo nurodytas fotografas – „J. DAUBARAS“, o antroje – vietovė „VABALNINKE“.

J. Daubaras su penkiomis fotografijomis „Vabalninko malūnas“, „Vabalninko turgus“, „Vabalninko bažnyčia“, „Vabalninko rinkos aikštė“ ir „Antazavo bažnyčia“ dalyvavo 1933 m. „Putpelės“ draugijos surengtoje kilnojamojoje fotografijos parodoje Šiauliuose.

Vabalninke buvo dar trys fotografai mėgėjai: Naktinis, Mėlinis ir Landzbergis, tačiau tik J. Daubaras, kaip profesionalas, turėjo teisę fotografuoti pasams, be jo specialaus antspaudėlio valsčiaus viršaitis nepriimdavo fotografijų¹¹.

JONIŠKIO KRAŠTE

Joniškio krašte pirmieji fotografai pradėjo dirbti XIX a. pabaigoje. Kauno gubernatoriaus kanceliarijoje užregistruotas Joniškio miestelio gyventojas, mokytojas Fiodoro Kuchalskio 1895 m. balandžio 5 d. prašymas leisti jam atidaryti fotoateljė Joniškyje ir Žagarėje. Savo prašyme jis nurodo, kad bus fotografuojama amerikiečių sistemos fotoaparatu „Rapit Paraplanat III“. Toks leidimas (Nr. 7287) atidaryti fotoateljė ir versti fotografavimu Joniškyje bei Žagarėje F. Kuchalskiui buvo suteiktas 1895 m. birželio 7 d.¹²

XX a. pradžioje Joniškyje dirbo žinomas fotografas Jankelis Fišeris (kai kur Fišeras). Jis turėjo įsirengęs fotoateljė Šiaulių g. 5 (kai kuriuose šaltiniuose – Šiaulių g. 9) mūrinio pastato antrame aukšte. Šis pastatas yra išlikęs. J. Fišeris dirbo fotografu maždaug nuo 1910 iki 1941 metų, vėliau pasitraukė į Rusiją. Jis žymėjo nuotraukas dviem autorinėmis žymėmis: spaudais fotografijų nugarėlėse ir reljefiniais įspaudais. Spaudai nugarėlėse aptinkami kelių tipų. Vienas spaudas buvo trijų eilučių, dekoratyvinis, apibrėžtas stačiakampio formos rėminančia linija, jame rusų kalba retintu šriftu užrašyta „ФОТОГРАФЪ“, antroje eilutėje stambiu šriftu užrašyta fotografo pavardė „Я. ФИШЕРЪ“, apačioje smulkiu šriftu „НЕГАТИВЪ СОХРАНЯЕТСЯ“. Kitas spaudas irgi buvo trijų eilučių, neapibrėžtas, jo pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta „ФОТОГРАФИЈА“, antroje eilutėje retintu šriftu užrašyta autoriaus pavardė „J. FIŠERO“, trečioje – „Joniškis, Šiaulių g-vė No 5“. Kitas spaudas irgi trijų eilučių, apibrėžtas stačiakampio formos rėminančia linija, spaudo viršuje didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografo pavardė „J. FIŠERO“, viduryje retintu šriftu „Fotografija“, o apačioje – „JONIŠKIS“. Be to, kai kurių J. Fišerio nuotraukų apatiniame dešiniajame kampe aptinkame įspaustą reljefinį įspaudą. Tai trijų eilučių, neapibrėžtas reljefinis įspaudas, kurio pirmoje eilutėje užrašyta „Fot.“, antroje eilutėje – autoriaus pavardė „J. Fišeris“, o trečioje – „JONIŠKIS“. J. Fišeriui Joniškyje priklausė ir kino teatras „Lira“, kuris buvo įsikūręs Dariaus ir Girėno gatvės 2-ame name. Kino teatre miestelio gyventojams buvo rodomi prieškarinio filmo. Fotografu dirbo ir J. Fišerio sūnus I. Fišeris, fotografuoti išmokęs iš tėvo. Jis gimė 1927 m. gegužės 13 d. Joniškyje. 1941 m. baigė Joniškio gimnazijos septynias klases ir su tėvais evakavosi į Rusiją. Profesionalią fotografo veiklą pradėjo 1944 m. Smolenske. Grįžęs į Lietuvą, nuo 1946 m. dirbo įvairių laikraščių ir žurnalų redakcijose, nuo 1958 m. – „Švyturio“ fotokorespondentu. Dažnai spausdino savo darbus J. Žvejo slapyvardžiu. Buvo Lietuvos žurnalistų sąjungos (nuo 1958 m.), Lietuvos fotomenininkų sąjungos nariu (nuo 1970 m.). Mirė 1983 m. spalio 21 d. Pakruojo rajone, palaidotas Vilniuje¹³.

Latvių tautybės fotografas Konstantinas Berzinas (kai kur Berzinš arba Beržinas, Beržėnas) turėjo fotoateljė Respublikos gatvėje. Ji buvo įrengta trijų aukštų raudonų plytų pastato viršutiniame aukšte, kur dienos šviesa į vidų patekdavo ir pro langus stoge. Be to, K. Berzinas tarpukariu iš vienos Joniškio žydų šeimos fotografo darbui kurį laiką nuomojosi stiklinę verandą. Šis pastatas po karo neišliko¹⁴. K. Berzinas Joniškyje 1925 m. turėjo ir spaustuotę, kuri buvo įsikūrusi Žagarės g. 41. Joniškyje fotografu jis dirbo maždaug nuo 1910 m., tarpukariu ir pokario metais maždaug iki 1960 m. K. Berzinas nuotraukas žymėjo dviejų tipų autorinėmis žymėmis: spaudais fotografijų nugarėlėse ir reljefiniais įspaudais. Spaudai nugarėlėse buvo kelių tipų. Trijų Vienas iš jų – trijų eilučių, apibrėžtas ovalo formos rėminančia linija, viršuje užrašyta „ФОТОГРАФИЈА“, centre – fotografo pavardė „K. Berzino“, apačioje – „Joniškis“. Kito trijų eilučių, be rėmelio spaudo viršuje užrašyta fotografo pavardė „F-to K. Berzinas“, centre – „P. rz. Smetonos. Gvė No2“, apačioje – „Joniškis“. Dviejų eilučių neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „F-to K. Berzinas“, antroje eilutėje – „Joniškis“. Be to, kai kurių nuotraukų apatiniame dešiniajame kampe aptinkame įspaustą reljefinį įspaudą. Tai dviejų eilučių, neapibrėžtas reljefinis įspaudas, kurio pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė – „K. BERZINAS“, o antroje – „JONIŠKIS“.

Joniškyje fotografavo ir J. Avižius (apie 1933 m.), Stasys Sabulis, kuris daug keliavo po rajono apylinkes, fiksavo įvairius atlaidus, šventes. Dar fotografavo fotografės mėgėjos N. Satkūnskaitė; N. Džiavečkienė.

Žagarėje bene pirmas fotografas, 1865 m. liepos mėn. be išankstinio leidimo norėjęs atidaryti fotoateljė, buvo iš Hanoverio kilęs vokietis Eduardas Šmidkė. Už savavališką fotoateljė įsteigimą Žagarėje jis buvo nubaustas 100 rub. bauda¹⁵

1890 m. vasario 4 d. Kauno gubernatoriui prašymą atidaryti Žagarėje fotoateljė pateikė iš Mintaujos atvykęs ir laikinai miestelyje apsigyvenęs Kristofas Davidas Dickalis. Jo prašymas nebuvo patenkintas. Nepavyko aptikti duomenų, kad K. Dickalis būtų fotografavęs Žagarėje. Negavęs leidimo atidaryti fotoateljė, jis išvyko į Mintaujos valsčių¹⁶.

XIX a. pabaigoje Žagarėje (apie 1895 m.) fotografais pradėjo dirbti Fiodoras Kuchalskis ir Šmuelis Ščiupakas (naudojo spaustuvėje surinktą dekoratyvinį, rėminančia linija apibrėžtą žymenį rusų kalba, kurio viršuje užrašyta „Фотографія“, antroje eilutėje stambiu šriftu užrašyta fotografo pavardė „Ш. Щупака“, trečioje – „Жагоры“ ir apačioje „1911 г./ Награжденъ СЕРЕБРЯННОЙ МЕДАЛЬЮ“). Jis naudojo ir kitą dviejų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje rusų kalba užrašyta fotografo pavardė „Ш. ЩУПАКЪ“, apačioje – „Жагоры.“). Be to, miestietis Šmuelis Ščiupakas (Щупак) tarp 1906–1909 m. įsteigė spaustuvėlę, kuri veikė ligi Pirmojo pasaulinio karo.

Nuo 1903 m. maždaug iki 1928 m. Žagarėje fotografavo V. Sabselbanis. Jo salonas veikė miesto turgavietėje. V. Sabselbanis naudojo trijų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta fotografo pavardė „V. SABSELBANIO“, viduryje – „Foto-salonas“, o apačioje – „Žagarė, Turgavietė Nr.“. 1903 metais dvarininkas D. Naryškinas pasikvietė į Žagarę, į dvaro manieže vykusią žemės ūkio parodą fotografa O. Langę iš Mintaujos (Jelgava). Matyt, dvarininkui neįtiko nė vienas Žagarės fotografas, todėl jis ir pasikvietė žinomą Latvijos fotografa. Apie 1936 m. Žagarėje dirbo fotografė Elkonaitė (naudojo dviejų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta „Elkonaitė“, o antroje – „Žagarė. Turgavietė“). Prieškariu Žagarėje fotografavo A. Budavas (naudojo keturių eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta „Foto-Dailė“, antroje eilutėje – fotografo pavardė „A. BUDAVAS“, trečioje eilutėje retintu smulkesniu šriftu – „ŽAGARĖ“, o ketvirtoje – „Kęstučio g. 34“).

Apie 1938 m. Žagarėje turėjo fotoateljė „Ryga“ turėjo A. Koris (naudojo spaudą, kuriame buvo užrašytas fotoateljė pavadinimas „Ryga“). Spėjama, kad šis fotografas buvo latvis ir tik atvykdavo į Žagarę. Jis turėjo fotoateljė ir Žagarėje, ir Rygoje. Karo metais jis įsitraukė į rezistencinę veiklą ir žuvo nuo sovietų saugumiečių rankos.

Žagarėje, priešais Šv. Petro ir Povilo bažnyčią dviejų aukštų mediniame pastate iki 1941 m. fotoateljė turėjo Antanas Laurinavičius. Nuo 1941 m. jis persikėlė į Šiaulius (mirė 1958 m.). Dirbdamas Žagarėje, savo nuotraukas žymėjo kelių tipų spaudais. Vieno trijų eilučių, neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje buvo užrašyta „FOTOGRAFIJA“, antroje eilutėje retintu šriftu užrašyta fotografo pavardė „A. LAURINAVIČIAUS“, o trečioje – „ŽAGARĖJE“. Kito trijų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžto spaudo viršuje yra retintu mažiausiu šriftu užrašas „Foto – Ateljė“, viduryje – fotografo pavardė „A. LAURINAVIČIAUS“, o apačioje – „Žagarė“. Žagarėje fotografavo ir poeto Juozo Žlabio-Žengės brolis, fotomėgėjas Anicetas Žlabys, pripažintas Žagarės fotometraštininkas.

„Aušros“ muziejaus fototekoje saugomos kelios istoriškai svarbios fotografijos, susijusios su spaudos draudimu Šiaulių krašte. Tai Joniškių r. Kriukuose ir Medvilioniuose pas dvarininką Goesą, spėjama, Felikso Daugėlos apie 1910 m. darytos fotografijos, kuriose užfiksuota artistų mėgėjų grupė spaudos draudimo laikotarpiu¹⁷.

KELMĖS KRAŠTE

Čia pirmieji fotografai pradėjo dirbti XX a. pradžioje: apie 1910–1920 m. Kelmėje – J. Venckevičius (J. Wenskewitch); apie 1922–1941 m. – A. Danienė (Danin-Pokrof) ir Lazaris Daninas (turėjoateljė Tauragės g. 31); apie 1940 m. – V. Giršovičius; apie 1930–1945 m. – A. Kačerginskis, I. Rukas. Pastarasis naudojo kelių tipų spaudus. Vienos eilutės neapibrėžtame spaude didžiosiomis raidėmis buvo užrašyta „FOTO I. RUKO“. Kito dviejų eilučių neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografo pavardė „FOTO I. RUKO“, antroje – „Kelmė, Šiaulių g.“, dar vieno dviejų eilučių, neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje užrašyta „Fot. Ateljė I. RUKO“, antroje – „Kelmė“. V. Putvinskio g. 31 veikė fotoateljė „Grožybė“ (apie 1937 m. naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „Foto „GROŽYBĖ“, centre retintu šriftu – „Kelmė“, o apačioje – „V. Putvinskio g. 31“. Kito dviejų eilučių neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje buvo užrašyta „FOTO „GROŽYBĖ“, antroje – „KELMĖ“). Kražiuose apie 1932–1945 m. fotografavo M. Vaidotas (tėvas ir sūnus). Jie naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „FOTOGRAFIJA“, centre retintu šriftu – fotografo pavardė „M. VAIDOTO“, apačioje – „KRAŽIUOSE“. Kito trijų eilučių neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis retintu šriftu buvo užrašyta fotografo pavardė „M. VAIDOTO“, antroje eilutėje – „Fotografija“ ir trečioje – „KRAŽIUOSE“). Vaiguvoje fotografavo S. Bagdonas, Pašiaušėje maždaug nuo 1919 m. iki 1940 m. – A. Špakauskis (naudojo dviejų eilučių, ovalo formos

rėminančia linija apibrėžta spaudą, kurio viršuje užrašyta fotografo pavardė „Foto A. Špakauskis“, apačioje – „Minaicial“. Kitame vienos eilutės, neapibrėžtame spaude užrašyta fotografo pavardė „Foto A. Špakauskio“. Fotografas naudojo dar vieną vienos eilutės neapibrėžtą spaudą, kuriame užrašyta jo pavardė „Aleksander Szpakowski“; Šaukėnuose – A. Būtautas (apie 1940 m.) ir Pranas Valiulis (naudojo trijų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Valiulis Pranas“, antroje – „Šaukėnai“, o trečioje – „Ventos g-vė 5“); Tytuvėnuose – H. Ibianskienė (naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTOGRAFIJA“, centre fotografės pavardė – „B. IBIANSKIENĖS“, o apačioje – „TYTUVĖNAI“), J. Marcinkus, A. Rimvydis (kunigas fotografas, atvirukų leidėjas); Užventyje apie 1918 m. – Bugomilas (Bogomilas), apie 1930–1940 m. – S. Butkus; A. Veikša. Pastarasis naudojo dviejų eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta fotografo pavardė „FOTO A. VEIKŠA“, antroje – „UŽVENTIS“).

MAŽEIKIŲ KRAŠTE

Mažeikių krašte pirmieji fotografai atsirado XIX a. pabaigoje. Mažeikiuose apie 1900 m. pradėjo fotografuoti Jonas Motuzas (1863–1929), prieš tai nuo 1890 metų dirbęs Vieškėnuose. Jo dukra Eugenija Motuzaitė 1979 m. apie savo tėvą taip papasakojo: „Jis gimęs 1863 m. Mažeikių apylinkėje, Milių kaime, vidutinio valstiečio šeimoje. Mokyklos suole nebuvo sėdėjęs, tačiau skaityti ir rašyti mokėjo. Penkerius metus tarnavo caro kariuomenėje. Grįžęs apsigyveno Vieškėnuose. Kadangi kariuomenėje buvo pramokęs fotografuoti, tad nusipirkęs aparatą pradėjo verstis fotografo amatu. 1892 metais vedė siuvėją Oną Kryžaitę iš Bunaičių kaimo ir persikėlė gyventi į Seda, o po kelerių metų – į Mažeikius, kur ir mirė (1929 m.). 1921–1923 metais buvo miesto burmistru, o šiaip visą laiką fotografavo. Tai buvo vienas iš daugelio jo užsiėmimų. Jis buvo ir liaudies meistras – iš medžio droždavo įvairias skulptūras. Neblogai piešė, darė meniškus žiedus, visokius kitus dirbinius. Žodžiu, buvo devynių amatų meistras. <...> Keistokas buvo tėvas. Pagiria kas nors jo nuotraukas, žiūrėk, jam veltui jas ir atiduoda. O jeigu papeikia, tai paima ir suplėšo...“

Mažeikių kraštotyros muziejaus ekspozicijoje ir fonduose yra keliolika 1903–1920 m. nuotraukų. Tai miesto vaizdai, žymesni anų laikų miesto gyventojai. Visas jas padarė J. Motuzas. Tuo metu jis Mažeikiuose buvo vienintelis žmogus, turėjęs fotoaparatus. Juo J. Motuzas pelnė sau ir duoną, ir gerą vardą. Jo darytos fotografijos turi nemažą pažintinę vertę, įdomios praeities kultūros tyrinėtojams¹⁸. Mažeikiuose iki pat Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo J. Motuzas, jo sūnus Bonaventūras ir duktė Teofilė buvo bene vieninteliai profesionalūs fotografai.

1919 m. Mažeikiuose fotoateljė atidarė Hirša Gurvičius (dirbo fotografu 1920–1935 m), apie 1925 m. fotografavo T. Jasiulis, Pranas Vaišnoras (Palangos fotografo Igno Stropaus mokytojas), o maždaug nuo 1930 m. pradėjo dirbti Konstantinas Bužokas, apie 1935 m. – V. Romanovas, V. Tomanovas (turėjo fotoateljė Nepriklausomybės g. 15). Laižuvoje dirbo A. Indriulis (turėjo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „Fotografija“, centre – fotografo pavardė „A. INDRIULIO“, apačioje – „Laižuva. Dar. Girėno g. 1“; kito dviejų eilučių, be rėmelio spaudo viršuje užrašas „KELIAUJANČIOJI FOTO-STUDIJA“, apačioje – „K. INDRULIO LAIŽUVA“); Sedoje – apie 1924 m. M. Ordangas (Urdang); L. Mikalauskas (naudojo dviejų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Foto L. Mikalauskas“, o antroje – „Seda“), apie 1919–1925 m. – S. Petrauskas (naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą: viršuje smulkiu šriftu užrašyta „Fotografas S. Petrauskas“, centre retintu šriftu didžiosiomis raidėmis – „SEDA“, apačioje – „Mažeikių apskrities“), Židikuose – S. Grušas.

PAKRUOJO KRAŠTE

Pakruojo krašte pirmieji fotografai pradėjo dirbti XIX a. pabaigoje Žeimelyje. Iki Pirmojo pasaulinio karo dirbo fotografas T. Geras (naudojo trijų eilučių, dekoratyvinį netaisyklingos formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje rusų kalba užrašyta „ФОТОГРАФИЯ“, viduryje retintu šriftu – fotografo pavardė „Т. ГЕРЪ“, o apačioje – „ЖЕИМЕЛИ“). Pakruojo rajone dirbusiems fotografams nemažai įtakos turėjo Latvijos fotografai. Nuo 1915 m. rudens, kai Žeimelis atsidūrė okupuotoje vokiečių teritorijoje, okupacinė valdžia uždraudė privatiems asmenims fotografuoti. Išvykus vokiečiams šis draudimas buvo panaikintas (1919 m.). Žeimelyje dirbo Liucija Fidmovicka, K. Gudinavičius, V. Motėkūnas. Pastarasis kai kurias savo nuotraukas apatiniame kairiajame kampe žymėjo užrašu „V. Motėkūno Fotografija Žeimelis“. Vydžiuose (Žeimelio ap.) dirbo J. Suricas.

Pakruojuje iki Pirmojo pasaulinio karo dirbo fotografas A. Skoka (naudojo trijų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kuriame rusų kalba viršuje buvo užrašyta „ФОТОГРАФИЯ“, centre retintu šriftu – fotografo pavardė „А.СКОКА“, apačioje – „ПОКРОИ Ков. губ.“ „Aušros“ muziejaus fototekos skyriuje saugoma šio fotografo apie 1913 m. daryta įdomi ir reta nuotrauka (negat. Nr. 18528), kurioje nufotografuoti 1913 m. Žeimelio valsčiuje Diržių kaime rengto vakaro „Švarkas ir milinė“ dalyviai.

Pakruojyje fotoateljė „Atmintis“ turėjo A. Rubežius (Rubešius). Jis naudojo trijų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „Fotografija „ATMINTIS“, viduryje – autoriaus pavardė „A. RUBEŽIUS“, o apačioje retintu mažiausiu šriftu „Pakruojis“. Apie 1934–1935 m. Pakruojyje dirbo J. Grimskis (turėjo vienos eilutės neapibrėžtą spaudą, kuriame buvo užrašyta fotografo pavardė „Grimskis“). Linkuvoje fotografavo Pranas Andriūnas, J. Masilionis, A. Masiulis (apie 1925 m. jis naudojo vienos eilutės neapibrėžtą spaudą, kuriame didžiosiomis raidėmis retintu šriftu buvo užrašyta „FOTO A. MASIULIS“).

Linkuvoje maždaug nuo 1930 iki Antrojo pasaulinio karo fotografe dirbo L. Milchaitė (turėjo dviejų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta fotografės pavardė – „Fot. L. Milchaitė“, apačioje smulkesniu šriftu – „Linkuva“). Linkuvoje, savo žmonos gimtinėje Mikalajūnų kaime prieškarium fotografavo žinomas Vilniaus žurnalistas, fotografas Vincas Uždavinys (1902–1983). Jis daug fotografavo ir Šiaulių apskrityje, Šiauliuose. 2004 m. „Aušros“ muziejaus Fotografijos muziejui fotografo artimieji padovanojo didelį nuotraukų ir dokumentų rinkinį iš jo fotografinio palikimo.

Iš Linkuvos valsčiaus buvo kilęs fotografas mėgėjas Juozas Liūnas. 1939 m. žurnalas „Karys“ (Nr. 32) apie jį taip rašė: „Fotografas mėgėjas Juozas Liūnas iš Linkuvos valsčiaus šią vasarą apkeliauja visą Kauno arkivyskupiją ir nufotografavo visas 134 bažnyčias. Be to, surašė dar ir kiekvienos bažnyčios trumpą istorijėlę. Tai jis padarė per 2 mėnesius. Dabar J. Liūnas fotografuoja Kaišiadorių vyskupijos bažnyčias ir žada apkeliauti ir kitas vyskupijas“.

Rozalime apie 1937–1944 m. fotografavo Jonas Dvariškis, mokytojas, fotomėgėjas (1912–1944). J. Dvariškis – pakruojietis, kilęs iš geležinkelio darbininko šeimos. Jo tėvai turėjo namus netoli bažnyčios (dabar Vytauto Didžiojo gatvė) ir gyveno kieme esančiame nedideliame namelyje, o prie gatvės esantį didelį namą nuomodavo. Šiame name kurį laiką butą nuomojo Anastazijos ir Petro Ožalų šeima. Vyresnysis Ožalų sūnus Petras ir Dvariškių sūnus Jonas susidraugavo, tapo gerais draugais. Jie kartu keliaudavo, o susidomėję fotografija, abu vykdavo fotografuoti Pakruojo apylinkių, artimųjų, buities.

Pakruojyje baigęs pradžios mokyklą, Jonas Dvariškis vėliau mokėsi Šiauliuose. 1936 m. jis baigė Šiaulių mokytojų seminariją. Mokydamasis Šiauliuose nusipirko miniatiūrinį fotoaparata „Babibox“, įstojo į Šiaulių fotomėgėjų sekciją, pradėjo dalyvauti parodose. J. Dvariškis aktyviai dalyvaudavo „Aušros“ muziejaus rengiamose ekspedicijose. Muziejaus fonduose saugoma ekspedicijos Joniškaičių kaime (Lygumų valsčius) medžiaga ir J. Dvariškio darytos šio kaimo sodybų, namų apyvokos daiktų, žmonių nuotraukos. Dėl silpnos sveikatos paleistas iš kariuomenės, J. Dvariškis mokytojavo netoli Rozalimo (Pakruojo rajonas), vėliau dirbo Rozalimo miestelio bibliotekoje. Mirė 1944 m., palaidotas Rozalime²⁰.

J. Dvariškio nuotraukose užfiksuotas visuomeninis gyvenimas, kultūros paminklai ir meno vertybės dvaruose, gamtos ir urbanistiniai peizažai, įvairių socialinių grupių asmenų portretai, buities scenos. Dvi nuotraukos „Žiemos pradžia“ ir „Lygumų bažnytėlė“ J. Dvariškis pristatė visuomenei 1933 m. sausio 28 d. Šiauliuose surengtoje „Putpelės“ draugijos fotografijos parodoje. Jo nuotraukas spausdino prieškarinio žurnalai „Ramuva“, „Karys“ ir kiti.

Didžiąją dalį J. Dvariškio negatyvų pokario metais daržinėje Pakruojyje rado šešiolikmetis Juozas Antanavičius, vėliau tapęs Panevėžio dekanu. Jis saugojo ir slėpė vertingas nuotraukas, o atkūrus nepriklausomybę skubėjo parodyti plačiajai visuomenei. Monsinjoro archyve yra 1258 J. Dvariškio nuotraukų negatyvai. Čikagoje 2001 m. išleistas J. Dvariškio albumas „Lietuva 1933 – 1940“, kuriame yra 220 nuotraukų²¹.

2001 m. Panevėžio katedros labaros fondas „Mūsų atjauta“ išleido du atvirukų rinkinius „Lietuva 1933–1940 metais“ su J. Dvariškio nuotraukomis iš mons. J. Antanavičiaus archyvo.

Kai kurias savo nuotraukas J. Dvariškis žymėjo neapibrėžtu, vienos eilutės spaudu „J. P. Dvariškio foto“. J. Dvariškio 1935 m. Beržėnų dvaro nuotrauka buvo publikuota 1999 m. „Baltų lankų“ leidyklos išleistame albume „Lietuva. Praeitis, kultūra, dabartis“. Šis fotografas yra įtrauktas į prestižinį 2002 m. išleistą albumą „Lietuvos fotografija iki XXI amžiaus“.

Lygumuose fotografavo Stasys Barzdžius, J. Smilga. Pašvitinyje dirbo F. Salkus (naudojo vienos eilutės spaudą, kuriame didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografo pavardė „F. SALKUS“), K. Valatka (1937 m. naudojo dviejų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje retintu šriftu didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografo pavardė „FOTO K. VALATKA“, apačioje – „Pašvitinys“). Pašvitinyje prieškarium veikė fotoateljė „Lietuvių fotografija „Birutė“ (naudojo trijų eilučių apvalų, rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „LIETUVIŲ FOTOGRAFIJA“, centre retintu šriftu fotoateljės pavadinimas – „BIRUTĖ“, o apačioje – „PAŠVITINYS“).

PASVALIO KRAŠTE

Čia pirmieji fotografai pradėjo dirbti XX a. pradžioje. Apie 1920–1939 m. Pasvalyje Vilniaus g. 10 ir Vytauto Didžiojo aikštėje fotoateljė turėjo A. Katilius (Katilis). Jam taip pat priklausė knygynas,

rašomųjų dalykų ir fotoaparatus parduotuvė Vilniaus g. 10. Savo nuotraukas įvairiu laiku jis žymėjo šešiais skirtingais, neapibrėžtais spaudais: „Fotografija A. KATILIO Pasvalyje“, „Fotografija A. Katilio“, „Fotg – Katilio Pasvalyje“, „Fotografija A. KATILIAUS Pasvalis, Vilniaus g. 6“, „Foto A. Katilio Pasvalys“, „Fotografija A. Katilio Pasvolie“. Jo žmona buvo vokietė, ir 1939 m. jie išvyko gyventi į Vokietiją, tolesnis jo likimas nežinomas.

Apie 1935–1940 m. Pasvalyje dirbo Icikas Chaitas. Yra išlikusios nuotraukos, jo darytos apie 1935 metus. I. Chaitas naudojo fotografijų nugarėlėse dviejų tipų spaudus. Vieno dviejų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžto spaudu viršuje užrašyta „FOTOGRAFIJA I. CHAITO“, o apačioje – „PASVALYS“. Kito dviejų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžto spaudu viršuje užrašyta fotografo pavardė „I. Chaitas“, apačioje – „Pasvalys“.

Fotografas Juozas Adamkevičius kilęs iš Pašilio k. Pasvalio rajone. Baigė Joniškėlio žemės ūkio mokyklą. Fotografuoti išmokė fotografas iš Panevėžio. Apie 1940 m. Pasvalyje išsinuomojo butą (Vytauto Didžiojo aikštėje, ten, kur buvo A. Katiliaus fotostudija) ir įsirengė fotoateljė. Apie 1958 m. persikėlė į nuosavą namą Nepriklausomybės gatvėje ir čia įsirengė studiją. Vėliau J. Adamkevičius dirbo Pasvalio rajono Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato fotoateljė. Jo fotoaparatas dabar saugomas Pasvalio istorijos ir kraštotyros muziejuje. J. Adamkevičius turėjo be rėmelio spaudą „FOTO Adamkevičiaus“. Kartais jis prie šio antspaudo kitu specialiu spaudu pažymėdavo ir nuotraukos pagaminimo datą. Yra išlikusi jo nuotrauka su tokiu spaudu įrašu: „1940 VI. 30“.

Pumpėnuose dirbo fotografas V. Mockus. Pušalote apie 1930 m. – Petras Pranka (1907–1991). Jis turėjo dviejų eilučių neapibrėžtą spaudą: pirmojoje eilutė užrašyta fotografo pavardė „Fot. P. Prankos“, antroje – „Pušalotas“. Pušalote fotografavo ir Jonas Jurgilas, gimęs apie 1900 m. Jis fotografuodavo namuose ir miestelio aikštėje per turgadienius, vykdavo į kaimus. Petras Aleksandravičius, gimęs apie 1908 m., Pušaloto pradžios mokykloje dėstė darbus ir piešimą. Su broliu Antanu dekoruodavo bažnyčias, taip pat turėjo fotoaparatus ir fotografuodavo. Po Antrojo pasaulinio karo buvo ištremtas į Sibirą ir negrižo. Fotografavo ir B. Urbonas, apie 1935 m. – fotografas mėgėjas A. Bričkus. Yra išlikęs jo naudotas neapibrėžtas spaudas „Fot. mėg. A. Bričkus“.

Joniškėlyje nuo 1938 iki 1951 m. dirbo fotografas A. Janeliūnas. Jis naudojo fotografijų nugarėlėse dviejų tipų spaudus. Trijų eilučių ovalo formos rėminančia linija apibrėžto spaudu viršuje užrašyta „FOTOGRAFIJA“, centre – fotografo pavardė „A. JANELIŪNO“, apačioje – „Joniškėlio m.“ Kito trijų eilučių, neapibrėžto spaudu pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTOGRAFIJA“, antroje eilutėje – fotografo pavardė „A. JANELIŪNO“, o trečioje – „Joniškėlio m.“

Kirkliniuose fotografavo Antanas Ylekis. Yra išlikusių karo ir pokario metais jo darytų fotografijų. Saločiuose apie 1935 m. fotografavo Icikas Chaitas, D. Chaitaitė. Ji turėjo trijų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta „FOTO“, antroje eilutėje retintu šriftu užrašyta fotografės pavardė „D. CHAITAITĖ“, trečioje – „Saločiai“.

Saločiuose fotografuoti pradėjo ir žymus mokslininkas, keliautojas, esperantininkas, žurnalistas ir fotografas Antanas Poška (1903–1992). Bene pirmosios jo fotografijos padarytos apie 1920–1921 m. pas Juozą Steponavičių Deveitonyse. Yra išlikusios jo darytos nuotraukos iš 1930–1935 m. kelionių po Egiptą, Indiją, Iraną, Iraką, Pakistaną, Himalajus, Afganistaną, Turkiją ir kitas Azijos bei Europos šalis, taip pat 1930 m. jo darytos nuotraukos gimtinėje Gripkeliuose, 1936–1941 m. Saločiuose, Vaškuose, Kaune, Vilniuje, Plungėje (1939 m.) ir kitur. Jo fotodarbuose – ir artimiausi giminaičiai, jaunystės bei mokslo bičiuliai, esperanto entuziastai, ir peizažai, ir kelionėse sutikti žmonės. A. Poškos fotoarchyvas svarbus Lietuvos kultūros palikimas, turintis išliekamąją vertę²².

Apie 1922 m. Vaškuose fotografavo F. Fidmovicka, vėliau A. Rudašienė, J. Matuzevičius (Matuzas). Pastarasis apie 1922–1936 m. turėjo fotoateljė Bažnyčios g. (naudojo kelių tipų spaudus. Dviejų eilučių stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžto spaudu pirmojoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Fot. J. Matuzevičius“, o antroje – „Vaškai“. Kito dviejų eilučių, neapibrėžto spaudu pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Foto J. Matuzo“, antroje – „Vaškai“).

RADVILIŠKIO KRAŠTE

Radviliškio krašte pirmieji fotografai pradėjo dirbti XIX a. pabaigoje. Apie 1938 m. Radviliškyje Šeduvos g. 3 (vėliau – Dariaus ir Girėno g. 4) fotoateljė „Modern“ (Elektro-foto „MODERN“) turėjo A. Š. Buršteinas. Jis naudojo dviejų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje buvo užrašyta fotografo pavardė „A. Š. Buršteino foto „Modern“, o antroje – „Radviliškis, Dar. Ir Gir. G-vė 4“). Radviliškyje dirbo ir fotografas Libermanas Gutmanas (Maironio g. 20), o Radviliškio r. Sostų k. – Mikas Varkulis. Šeduvoje apie 1900 m. fotografavo A. Treskunova, S. Tautkevičius (naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje buvo didžiosiomis raidėmis buvo užrašyta „FOTO“, centre – „ŠEDUVA“, o apačioje fotografo pavardė „S. Tautkevičius“). 1904 m. rugsėjo mėn.

prašė leidimo fotografuoti Šeduvoje prašė Leiba Cygas. Baisogaloje fotografavo V. Garbaliuskas; Grinkiškyje – B. T. Kiršteinai (apie 1910 m.). Jis naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą, kurio viršuje užrašyta „FOTOGRAFIJA“, centre – fotografo pavardė „B. T. KIRŠTEINO“, apačioje – „GRINKIŠKIS“. Šaukote fotografavo Stanislovas Strumyla (apie 1908 metus). Aldona Strumylaitė-Čepulienė prisimena: „Jaunystėje tėvas Stanislovas Strumyla mėgo fotografuoti. Klasikine tapusios rašytojos Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos, fotografuotos 1908 m. su mama, seserim ir dviem kunigais K. Bukontu ir P. Bielskiu autorius – S. Strumyla. S. Strumyla XX a. pirmoje pusėje atvykęs į Šaukotą ne tik dirbo vargonininku, bet įsigijęs fotoaparata fotografavo. Kaip nurodo prof. V. Daujotytė, kad ir kitų to laikotarpio nuotraukų susijusių su rašytoja Šatrijos Ragana, autorius yra S. Strumyla. Dabar tos nuotraukos – Šatrijos Raganos raštuose, mokykliniuose vadovėliuose²².

Šiaulėnuose apie 1924 m. fotografavo Teodoras Šikšnys.

ŠIAULIŲ KRAŠTE

Čia pirmieji fotografai žinomi iš XIX a. pabaigos. Kuršėnuose 1898–1914 m. dirbo S. Tolutis (Toluci). Jis naudojo keturių eilučių neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje užrašyta „FOTOGRAFJA“, antroje eilutėje didžiosiomis raidėmis stambiu šriftu užrašyta fotografo pavardė „S. K. TALOCIA“, trečiojoje eilutėje – „w Kurszanach“, ketvirtoje eilutėje „(Kow. gub.)“. Apie 1920–1940 m. Kuršėnuose dirbo M. Barkauskas. Apie 1922 m. jis fotografavo ir Kelmėje, Tauragės g. 23. M. Barkauskas naudojo keturių tipų spaudus. Vienas jų buvo trijų eilučių, apibrėžtas stačiakampio formos rėminančia linija, viršuje užrašyta „FOTO“, centre retintu šriftu fotografo pavardė „M. BARKAUSKAS“, apačioje – „KURŠĖNAI“. Kito trijų eilučių, neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje užrašyta „FOTO“, antroje eilutėje didžiosiomis raidėmis stambiu šriftu užrašyta fotografo pavardė „M. BARKAUSKO“, o trečioje eilutėje – „Kuršėnai“. Fotografas naudojo ir dviejų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje užrašyta fotografo pavardė „Fotografija. M. Barkauskas“, o antroje eilutėje – „Kuršėnai“. Kito dviejų eilučių, stačiakampio formos rėminančia linija apibrėžto spaudo pirmoje eilutėje smulkiu šriftu užrašyta „Foto centras“, o antroje eilutėje – fotografo pavardė „M. Barkauskas“. Kuršėnuose fotografavo ir B. Leliukas. 1931 m. jis naudojo trijų tipų spaudus. Trijų eilučių neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje užrašyta „FOTO“, antroje eilutėje retintu šriftu – fotografo pavardė „B. LELIUKO“, trečioje smulkiu šriftu – „Kuršėnai“. Dviejų eilučių, neapibrėžto spaudo pirmoje eilutėje užrašyta autoriaus pavardė „Foto B. Leliuko“, o antroje eilutėje – „Kuršėnai“. Kitame vienos eilutės, neapibrėžtame spaude retintu šriftu užrašyta „Foto – B. Leliuko“. Kuršėnuose fotografavo dar Pr. Lipskis, Jonas Sinkevičius, P. Surkys. Fotostudiją „Vilnius“ Basanavičiaus g. 7 turėjo E. Daunienė (naudojo trijų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje retintu šriftu užrašyta „Foto „VILNIUS“, viduryje smulkiu šriftu – fotografės pavardė „E. Daunienė“, o apačioje – „Kuršėnai, Basanavičiaus g. 7“).

Kuršėnuose gimė Kazys Laucius (1906–1942), kuris kartu su žmona Antanina tarpukario Lietuvoje buvo vieni aktyviausių fotomėgėjų. Baigęs Teisės fakultetą, jis gyveno Kaune ir dirbo įvairių teisinį darbą. Kazys Laucius dalyvavo Lietuvos fotomėgėjų sąjungos veikloje, savo darbus eksponavo parodose, publikavo spaudoje, rašė fotografijos teorijos ir praktikos klausimais. 1932 m. K. Laucius prie Lietuvos policijos sporto klubo įsteigė fotosekciją, 1933 m. išleido fotografijos vadovą „Fotografuoti gali kiekvienas“. 1941 m. birželio 6 d. K. Laucius buvo suimtas, išvežtas ir kalintas Sverdlovsko kalėjime. 1942 m. lapkričio 21 d. sušaudytas²³.

Gyvendamas Kuršėnuose fotografija ir žurnalistika vertėsi kraštotyrininkas, fotomėgėjas Adomas Vitauskas (1908–1943), kilęs iš Kurtuvėnų. Nuo 1937 m. jis dirbo Šiaulių „Aušros“ muziejuje neetatiniu muziejininku: atliko konservavimo darbus, tvarkė muziejaus fondus, registravo eksponatus, fotografijas, dalyvavo ekspedicijose, bendradarbiavo spaudoje²⁴.

Kuršėnuose, Nugerių k. fotografavo P. Ermanas (naudojo dviejų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kurio pirmoje eilutėje didžiosiomis raidėmis užrašyta fotografo pavardė „FOTO – P. ERMANAS“, antrame smulkiu šriftu užrašyta „Nugerių k. Kuršėnų p. Šiaulių ap.“).

Kužiuose iki 1940 m. fotografavo Pranas Jucys, o Burksuose – Karolis Zaverėgas. Padubysyje apie 1928 m. fotografavo mokytojas, kraštotyrininkas ir fotografas Vladas Trinka (1906–1990). Turėjo fotoaparata „Rolleiflex“, dalyvaudavo „Aušros“ muziejaus kraštotyrinėse ekspedicijose. Pokariu persikėlė gyventi į Šiaulius, 1948 m. buvo ištremtas į Sibirą. Grįžęs į Lietuvą, gyveno ir dirbo Šiauliuose.

Šakynoje fotografavo A. Indrulis (naudojo trijų eilučių, neapibrėžtą spaudą, kuriame didžiosiomis raidėmis stambiu šriftu pirmoje eilutėje buvo užrašyta „FOTO“, antroje eilutėje – fotografo pavardė „A. INDRULIO“, o trečioje eilutėje – „ŠAKYNOJE“).

Gruzdžiuose dirbo K. Gediminskas (apie 1926 m.), A. Tautvaiša (naudojo trijų eilučių, ovalo formos rėminančia linija apibrėžtą spaudą: viršuje užrašyta „Fotografija“, centre retintu šriftu didžiosiomis raidėmis – fotografo pavardė „A. TAUTVAIŠO“, apačioje – „Gruzdžiai“).

IŠVADOS

Dauguma Kauno gubernijoje ir Šiaulių krašte dirbusių profesionalių fotografų savo ateljė fotografavo žmonių portretus. Muravjovo-Koriko laikais gauti leidimą fotografuoti galėjo ne kiekvienas, o vietovių ir žmonių susibūrimo lauke fotografavimas buvo labai griežtai limituotas ir galimas tik gavus generalgubernatoriaus leidimą. Karinės ir strateginės reikšmės objektus (tiltus, geležinkelį, kelius ir pan.) fotografuoti turėjo teisę tik ypač patikimi ir įgalioti asmenys, gavę atitinkamas rekomendacijas.

XIX a. pabaigos – XX a. pradžios fotoateljė klientai galėdavo užsisakyti vizitinę ar kabinetinę fotografiją. Tai standartinio dydžio kartono kortelės (visite carte – 6x9 cm, cabinet portret – 10x16 cm), skiriančios vieną ateljė nuo kitos. Priekinėje kartonėlio dalyje buvo klijuojama fotografija, po ja įrašoma trumpa informacija: fotografo pavardė ar ateljė pavadinimas, vietovė, kurioje įsikūrusi dirbtuvė. Vizitinės ar kabinetinės fotografijos nugarėlė buvo puošiama įmantraus šrifto įrašais (nurodoma fotografo pavardė, vardas ar ateljė pavadinimas, adresas, gauti apdovanojimai ar nuopelnai), mūzomis, fotokameromis, molbertais, gėlių ar kitokio ornamento piešiniais bei medalių abiejomis pusėmis²⁵.

Fotografai darydavo vadinamuosius pasportus. Nuotraukos atspaustos ant labai plono fotopopieriaus būdavo klijuojamos ant storo kartono. Kitoje jo pusėje gražiu šriftu buvo užrašomas autorius, vietovė, kartais piešiamos šakelės, molbertas, medalių abi pusės, stilizuota monograma. Tokius dekoratyvines fotografijų nugarėlių vinjetes turėjo Šiaulių krašto fotografai J. Arnsonas, K. Berzinas, J. Fišeris, G. Chabasas, S. Šmuilovas, B. Zatorskis ir kiti. Vienas fotografas galėjo turėti ir naudoti keletą fotografijos nugarėlių variantų. Tačiau pagrindinė informacija apie fotografą visuomet išlikdavo.

Vėliau įrašai fotografijose tapo paprastesni. Spauduose, įspauduose ar lipdėse buvo nurodoma fotografo pavardė, vietovė, adresas ar ateljė pavadinimas, fotografavimo data. Tokių nuotraukų ant storo kartono neklijuodavo. Vėliau fotografai savo nuotraukas žymėdavo atitinkamais įrašais fotografiniu būdu ar paprasčiausiai ranka užrašydami fotografo pavardę, ateljė pavadinimą, adresą, fotografavimo datą.

Fotografija tuo laiku buvo amatas, ateljė buvo steigiamos miesto ar miestelio centre, turgavietėse ar komercijai tinkamiausiose vietose. Dauguma XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Šiaurės Lietuvoje veikusių ateljė buvo kuriamos butuose ar tam pritaikytose patalpose. Iš gatvės arba laiptinės buvo patenkama į laukiamąjį kambarį. Iš čia pasirusęs fotografavimui klientas eidavo į fotografavimo patalpą. XIX a. pabaigoje Šiaurės Lietuvoje elektros energijos dar beveik nebuvo, todėl fotoateljė dalis stogo ir šiaurinė siena būdavo įrengiama iš stiklo. Šviesos srautas buvo reguliuojamas užuolaidomis. Dirbtinis apšvietimas pradėtas naudoti tik XX amžiuje, o iki tol buvo fotografuojama dienos šviesoje. Tam tikslui prie buto ar namo šiaurinės pusės buvo pristatomas didelis paprastos konstrukcijos šviesus paviljonas dideliais langais ir įstiklintu stogu.

Kiekvienas fotografas turėjo savo stilių, kaip sustatyti ar susodinti žmones, fiksuoti visu ūgiu ar iki pusės, parinkti apšvietimą, dekoracijas ir kita.

Fotoateljė interjeras būdavo kuklus. Kiekvienas paviljone dirbęs fotografas naudojo vieną ar du fonus (per visą sieną ant drobės tapytus miesto ar gamtos peizažus ar interjero detales) bei baldų rekvizitą (krėslus, kolonas, staliukus, dekoratyvines tvoreles ir t. t.). Sieną, kurios fone buvo fotografuojama, paprastai būdavo papuošta atitinkamu piešiniu. Ypač madingos buvo kolonos ir medžiai. Medines grindis pridengdavo kilimais. Šalia fotografavimo paviljono viename buto kambaryje būdavo įrengiama laboratorija, o kituose dažnai gyvendavo fotografas, vienas ar su šeima.

¹ Wynalazek utrwalenia obrazow w ciemnicy (Camera obscura). – Kurier Litewski, Nr.13, 1893 II 14, s.103–104.

² Valiulis S., Žvirgždas S. Fotografijos slėpiniai. Vilnius, 2002, p.197.

³ Matulytė M. Vilnietis Johanas Hiksa – senojo žemyno fotografas. Rankraštis, 2004.

⁴ KAA, f. J-50, ap. 1, b. 17112, l. 100–101.

⁵ Junevičius D. Kauno gubernijos fotografai XIX amžiuje. – Menotyra, 1997, Nr. 1, p.,59.

⁶ Ten pat, p. 61.

⁷ Junevičius D. XIX a. Šiaulių fotografai. Konferencija. Lietuvos fotografijos istorija, Šiauliai. 1996 03 28, p. 11–12; Junevičius D. Kauno gubernijos fotografai XIX amžiuje. – Menotyra, 1997, Nr. 1, p. 59–69; Junevičius D. Fotografijos raida Lietuvoje 1839–1863 m. – Kultūros barai, 1997, Nr. 8/9, p. 89–94; Nr. 10, p. 65–69.

⁸ Kauno gubernijos ypatingų pavedimų valdininko Povališino 1863 m. liepos 5 d. raportas Nr. 1 Kauno gubernatoriui (toliau – KG). – KAA, f. J-50, ap. 1, b. 14679, l. 82 83; KG 1863 m. rugpjūčio 17 d. raštas Vilniaus generalgubernatoriui. – Ten pat, l. 116.

⁹ Valiulis S., Žvirgždas S. Fotografijos slėpiniai, p.112.

¹⁰ Žvirgždas S. Mūsų miestelių fotografai, Vilnius, 2003, p. 30–31.

¹¹ Ten pat, p. 6–7.

¹² KAA, f. J-50, ap. 1, b. 23300, l. 1–7.

- ¹³ *Matulytė M.* Sovietinės fotografijos funkcijos ir specifika 1940-1953. – Genocidas ir rezistencija, 2003, Nr. 2 (14), Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, p. 93–94
- ¹⁴ *Ripskytė L.* Senieji Joniškio ir Žagarės fotografai (diplominis darbas), Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas Žurnalistikos institutas, Vilnius, 2004.
- ¹⁵ 1865 m. rugpjūčio 12 d. generolo-adjutanto raštas Nr. 11331 Kauno gubernija. – KAA, f. J-50, ap. 1, b. 17112, l. 286, 287.
- ¹⁶ KAA, f. J-50, ap.1, b. 22796, l. 1–7.
- ¹⁷ Šiaulių „Aušros“ muziejaus fototeka, fotografijos T-N-3218, T-38144.
- ¹⁸ *Laurinavičius J.* Jis fotografavo A. Vienožindį. – Kraštotyra, 11 knyga, Vilnius, 1980, p. 90–93.
- ¹⁹ *Žvirgždą S.* Mūsų miestelių fotografai, Vilnius, 2003, p. 80–91.
- ²⁰ *Dvariškis J.* Lithuania The Prewar Years 1933-1940, Čikaga, JAV: Galerija, 2001.
- ²¹ Fotografijų paroda iš Antano Poškos fotoalbumų. Parodos katalogas. Sudarytojas Vidas Dulkė, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 2003.
- ²² *Peleckis-Kaktavičius L.* Akušerė Aldona Strumylaitė mena savo tėvą, fotografavusį rašytoją Šatrijos Ragana. – Lietuvos aidas, 2000 sausio 29.
- ²³ *Matulytė M.* Sovietinės fotografijos funkcijos ir specifika 1940–1953. – Genocidas ir rezistencija, 2003, Nr. 2(14), Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, p. 89.
- ²⁴ *Vaitekūnas V.* Rinktiniai kraštotyros darbai, Šiauliai, 1998, p. 191–193.
- ²⁵ *Katkienė A.* Iš senosios Šiaulių fotografijos istorijos. XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios fotoateljė Šiauliuose. – Šiaulių kraštas, 2004 gegužės 15.

Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai

Gauta 2004 11 13
Atiduota spausdinti 2005 05 24